

standaard van wat goed, functioneel of objectief/reëel is) maar op het succes van de responsabilisering (empowerment). Hierdoor komt de praktijk op de speculatieve grond te staan van wat mogelijk is, eerder dan van wat plausibel is. Zo een praktijk werkt met discursieve uitdrukkingen die geen definitieve autoritaire waarde hebben maar getransformeerd moeten worden vanuit ‘ontvoering’ (abduction). C.S. Peirce karakteriseerde ‘ontvoering’ als de logica om nieuwe gedachten te creëren, waarbij elke nieuwe observatie een nieuwe regel genereert als mogelijke verklaring. Stengers zou Peirces omgang met potentialiteit een cultuur van aarzeling noemen, waar een praktijk afhankelijk is van een situatie die aanzet tot denken, voelen, en vragen. Eerder dan een norm, houdt deze notie van praktijk geen verplichtingen in, omdat verplichtingen niet opgaan als de situatie niet de kracht in zich heeft om aan te zetten tot denken, voelen en vragen. Een normatieve praktijk is niet gevoelig voor situaties waarin de potentiële of operationele rede in vraag wordt gesteld, omdat er gewoontes, overtuigingen, conventies en gebruiken zijn die haar bevestigen en immobiliseren. De vraag is of een situatie waarin een praktijk tot responsabilisering leidt, zou moeten benoemd worden als ‘ruimte’. ‘Ruimte’ heeft een lange, erg geschakeerde geschiedenis in sociale en culturele theorie, die vaak wordt geduid als de ‘ruimtelijke omslag’ (spatial turn), waarin ‘ruimte’ naast andere geografische metaforen wordt geplaatst om een geconsolideerde reeks termen en concepten door mekaar te gooien en te herdenken. Misschien kan hij op dezelfde manier worden ingezet om de huidige performancepraktijk te theoretiseren, juist omdat performance gewoonlijk als een temporele en niet als een ruimtelijke kunstdiscipline wordt beschouwd. Dus, vanuit de geschiedenis die het concept ‘ruimte’ heeft doorgemaakt in Gaston Bachelards *Poetics of Space*, in de ‘détournement’ van de situationisten, in Henri Lefebvres *Production of Space* en in linkse gemeenschapspraktijken als ‘squating’ en ‘gentrificatie’, kan het nog altijd helpen om het verschil tussen gemeenschap, territorium en netwerk scherper te stellen.

5. **Als we Lefebvre’s driehoek** van representatie van ruimte, representatieve ruimte en ruimtelijke praktijken volgen (die overeenkomt met: 1. de geconcipeerde, mentale representaties, zoals grondplannen, 2. het doorleefde, de symbolische procedures en protocollen die in de ruimte worden uitgevoerd, en 3. wat je waarneemt, ruimtelijke patronen in het alledaagse leven), behoort de gemeenschap tot de representatieve ruimtes. Als je de nadruk legt op de gemeenschap in een praktijk, ga je uit van een homogenisering van een groep, waarvan de sterkte juist ligt in een heteronomie van interesses, uitgangspunten, logica en existentiële doelstellingen. Als een praktijk in verband wordt gebracht met een territorium, dan is de doelstelling en horizon bepaald door de machtsverhouding die moet omvergeworpen worden, de grens die overschreden moet worden, en de inscripties om in kaart te brengen. Een praktijk koppelen aan een territorium is stresserend: er moet een plek afgebakend worden waarin de praktijk zich ontwikkelt, of een concept waarvoor een grond moet worden omgespit, of er wordt gezocht naar een economie om te ontwikkelen. Dit heeft allemaal te maken met de toekenning van een bepaalde missie of aspiratie, of met de claim dat de praktijk een product is van een context, terwijl ik geïnteresseerd ben om praktijk te definiëren in termen van de effecten, en de manieren waarop dit functioneert.

Een andere term in het verlengde van gemeenschap en territorium is netwerking. Zelfs als elke praktijk feitelijk netwerking veronderstelt in het laatkapitalisme, kan de praktijk niet gereduceerd worden tot, of verward worden met, het vermogen tot linken en het maken van een verbinding, met het delen van informatie die inclusief of exclusief is. Netwerken produceert tussenruimtes en de ruimte in de ruimtelijke praktijk bevindt zich niet in de tussenruimte van contact, zoals bij de connectie. Ruimte moet bewoond worden. De pragmatische motivering achter de introductie van de term ‘ruimte’ is de nadruk op ‘bewoning’, in tegenstelling tot ‘observatie’, ‘interventie’, of ‘deteritorialisatie’: termen die functioneren van op een kritische afstand. Bewoning sluit de positionering van binnen/buiten uit, en al de binaire opdelingen waarin het theaterpodium zijn sacraliteit